

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

SZUBVERZIÓ A MODERN FILOZÓFIÁBAN

FELFORGATÓ GONDOLATALAKZATOK FRIEDRICH SCHLEGEL, SØREN
KIERKEGAARD ÉS FRIEDRICH NIETZSCHE MUNKÁIBAN

Tánczos Péter

Témavezető: Dr. Angyalosi Gergely

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2017.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt kereti között valósult meg.

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A szubverzió egyike azoknak a lényegi aktivitásoknak, amelyek a filozófiát szinte a kezdetektől jellemzik; sőt a felforgatás jelensége a filozófiatörténetben szinte mindig kettős vonatkozással bír: rálelhetünk gondolati eljárásként és a közösségi életben végzett gyakorlatként is. A megszokott, bevett nézetek átértelmezése, módosítása a filozofálás egyik eminens megoldása, s ehhez igen gyakran társul az addig megkérdőjelezhetetlen szokások, hiedelmek és társadalmi normák megváltoztatásának igénye is. A gondolkodásnak ez a transzformatív és újító potenciálja már a preszókratikusoknál is jelen van, amely, ha nem is lép fel a társadalom átalakításának igényével, a közösségi és vallási gyakorlatok érvényességét, hasznosságát illetően gyakran kemény kritikát fogalmaz meg.¹ Szókratész pedig mintha a szubverzív gondolkodó iskolapéldája lenne: saját magát úgy jellemzi *Védőbeszédében*, mint akit az istenek böglyként küldtek a városra, hogy korholja és ébresztgesse a lomha paripa módjára élő poliszt.² A filozófia története bővelkedik az efféle példákban, ahogyan erre a dolgozatban igyekszem is rámutatni.

Semmi meglepő nincs tehát abban, ha valaki a filozófia általában vett szubverzív jellegéről ír; jelen értekezés azonban egészen más célt tűzött ki maga elé. Fő törekvésem az volt, hogy a tágan értett felforgatástól elkülönítsem annak speciális változatát, a sajátos előfeltevésekkel élő *szubverzív filozófiát* mint alternatív filozófiatörténeti tendenciát. Ahhoz, hogy megragadhasam ennek a különös értelemnek a differentia specificáját, le kellett választanom a fogalmat a hasonló jelenségekről. Mindenekelőtt a felforgatás filozófiai értelmét igyekeztem elkülöníteni a hétköznapi jelentéstől, és kitértem azokra a vádakra, amelyeket általában a filozófia felforgató jellegével kapcsolatban szoktak hangoztatni (szofizmus, a társadalmi rend aláásása stb.). Nem feltételezek semmilyen lényegi hasonlóságot például a politikai vagy kriminális felforgatás és a filozófiai szubverzió között. Ezt követően különbséget tettem a *filozófiai szubverzió* és a *szubverzív filozófia* között: míg előbbi korszaktól és irányzattól függetlenül egy sajátos noetikus eljárás megnevezése, addig utóbbi egy meghatározott előfeltételekkel dolgozó, adott filozófiatörténeti korszakra jellemző alternatív filozófiai irányzat.

¹ Itt elsősorban Hérakleitosz vallási szertartásokkal szembeni kritikájára gondolok. Vö. Kirk, G. S. – Raven, J. E., Schofield, M.: *A preszókratikus filozófusok*. Csiszter Kálmán és Steiger Kornél fordítása. Budapest: Atlantisz, 1998. 311–312.

² Platón: Szókratész védőbeszéde. Devecseri Gábor fordítása. In: *Platón összes művei*. I. kötet. Budapest: Európa, 1984. 423. (30d–31a)

Az értekezésben a filozófiai szubverziót terminus technicusként használom, egy speciális gondolati eljárást értek alatta. Mivel a dolgozatban vizsgált szerzők nem azonos fogalmi hagyományra támaszkodnak, ezért hogy közös nevezőre hozhassam a sokszor igen különböző terminológiával élő, más-más elméleti hagyományra támaszkodó eljárásokat, kénytelen voltam formalizálni a szubverziós műveleteket. Hipotézisem szerint minden filozófiai gondolatnak van egy magja, amelyben a nyelvi megfogalmazás és a tisztán noetikus tartalom egyensúlyban van: ezt hívom a dolgozatban *filozófiai morfémának*. Ezt a formát tovább már nem lehet redukálni úgy, hogy a gondolat komplexitása ne sérüljön. A filozófiai szubverzió aktusa ezen a formalizált alapon válik értelmezhetővé: filozófiai szubverzió azt a gondolati eljárást értem, amikor a filozofémán belül egy olyan, látszólag apró változtatást hajtanak végre, amely gyökeresen új gondolatot eredményez. Fontos szempont, hogy ez a transzformáció látszólag nem alakítja át döntően az alapul vett gondolatot: általában egy-egy fogalom lecserélésében vagy pár elem sorrendjének megváltoztatásában merül ki. Az apró formai módosítások azonban gyökeresen változtatnak a gondolat értelmén: radikálisan új filozófiai elképzelést eredményeznek. A dolgozat esettanulmányokat tartalmazó második felében igyekszem több példát is hozni erre a műveletre. Ennek a felforgató eljárásnak két változatát különböztetem meg: az egyik a közkeletű nézeteket, közhelyszámba menő téziseket transzformálja, a másik pedig más filozófiai koncepciók átértelmező „interpretációját” adja. Fontos leszögezni, hogy egyik esetben sincs szó valódi értelmezésről: a cél mindig új gondolatalakzatok létrehozása a régiekből. A filozófiai szubverzió eljárása semmiképpen sem csak egy adott korra jellemző: egyaránt találunk rá példát az antikvitásban és az újkori gondolkodásban, de akár napjainkban is.

Ezzel szemben a szubverzív filozófia mint olyan egy sajátos filozófiatörténeti jelenség. Nem hívhatjuk a filozófust magát vagy életművét szubverzívnak csak azért, mert felforgató gondolatalakzatokkal él. Ahhoz, hogy gondolkodása egészét felforgatónak tituláljuk, meghatározott premisszáknak teljesülniük kell. Mindenekelőtt a felforgatás nem lehet öncélú, nem merülhet ki pusztán negativitásban: valóban új gondolatokat, új „igazságokat” kell bevezetnie, amilyen módon azt a filozófiai szubverzió eljárása lehetővé teszi. Az így értett felforgatásnak mindenképpen gazdagítania kell gondolkodásunkat. Esetenként sok filozófus él szubverzív megoldásokkal, amelyek termékenyítőleg hatnak a filozófiatörténetre, azonban sokkal ritkább az olyan gondolkodó, aki következetesen alkalmaz felforgató gondolatalakzatokat, ugyanakkor filozófiája is produktív és pozitív állításokban gazdag marad.

Ehhez az együttes jelenléthez elengedhetetlen, hogy rendelkezzen olyan sajátos igazságfelfogással, amely elgondolhatóvá teszi a transzformációk, átértelmezések episztemológiai relevanciáját. Ezt az ismeretelméleti háttérfelvetést én a dolgozatban *velatív igazságfelfogás*nak nevezem. Ennek lényege, hogy az ezt az álláspontot képviselő szerzők az igazságnak redőző, gyűrődő és leplező természetet tulajdonítanak. A velatív felfogás sok tekintetben támaszkodik a hosszú történettel és gazdag hagyománnyal rendelkező revelatív igazság-koncepcióra, azonban azt a több alakváltozatában is megjelenő feltevését nem osztja, hogy a rejtőzködő igazságot fel lehetne tárni; mivel az igazság eminens megnyilvánulási módját a leplezésben, velációban látja. A leplek mögé nem tudunk nézni az igazság sajátos jellege miatt; a „mögöttnek” ugyanis egyfajta fantomtermészete van, amelyet a redőző igazság konstruál. Az igazságot ezért magában a torzulásokban, módosulásokban kell keresnünk: ezeket a felszíni jellegzetességeket kell „olvasnunk”. Az általam vizsgált szerzők nem egyforma mértékben osztják ezt az előfeltevést, azonban a leplezés kitüntetettsége mindenképpen közös mozzanat. A velatív igazságfelfogás igazán majd csak a 20. században válik a többi igazságelmélet releváns kihívójává, a dolgozatban elemzett korszakban inkább csak kialakulásának lehetünk tanúi.

Mivel ezzel a sajátos ismeretelméleti háttérrel nevezhetünk csak – a dolgozat intencióinak értelmében – valamely filozófiát szubverzívnek, ezért az így értett felforgató gondolkodás megjelenését egy filozófiatörténeti fordulathoz kötöm. Dolgozatom egyik fő tézise, hogy a szubverzív filozófia csak Immanuel Kant kritikai munkássága után vált legitim filozófiai irányzattá, mivel ő volt az, aki a „Ding an sich” (noumenon) fogalmának bevezetésével olyan ismeretelméleti határoeltságot tételezett, amely érvénytelennek minősítette az érzéki alapú megismerés transzgresszív kísérleteit. *Az ítélőerő kritikájában* pedig ő maga utal a határsértési kudarccal kapcsolatban a „természetanya” fellebbbenthetetlen fátylára.³ A dolgozat bevezetésében a lehetséges szubverzív filozófiai előképek (amelyek nem minősülnek szubverzív filozófiának) számbavétele mellett igyekszem elkülöníteni a szubverziorokra jellemző velatív igazságfelfogást a Kant előtti, a végső igazság rejtőzködő természetét állító koncepcióktól. Kantot magát – gondolatainak minden felforgató éle ellenére – nem tartom szubverzív gondolkodónak, ugyanis rendszeres filozófiájával mégis csak paradigmateremtő gondolkodó volt, akinél a felforgató aktivitás nem öncél volt.

A valódi szubverzív filozófiára olyan Kant utáni, 19. századi gondolkodóknál találtam rá, mint Friedrich Schlegel, Søren Kierkegaard és Friedrich Nietzsche. A szubverzív filozófia

³ Kant, Immanuel: *Az ítélőerő kritikája*. Papp Zoltán fordítása. Budapest: Osiris, 2003. 232.

tehát történeti jelenség, amelynek megvannak a maga sajátos előfeltételei. Ez a filozófiatörténeti tendencia a Kant utáni kontinentális gondolkodásban kínál alternatívát a mindenkori uralkodó felfogással szemben. Már elvi szinten sem válhat sosem dominánssá, hiszen előfeltételezi a kiforgathatót, módosíthatót: a szubverzív filozófiának mindig egyféle *korrektívum*-jellege van. A szubverzív filozófia sosem határozhatja meg korának nézetrendszerét, hiszen lényege éppen az elmozdulásban, a kitérésben, az átalakításban van: ha a filozófiai felforgatás eredménye, az új gondolatalakzat gyökeret ereszt a többségi gondolkodásban, megszilárdult tézisként már nem szubverzív többé. Bár a szubverzív gondolkodásnak *nincsenek alapigazságai* (csak *ismeretelméleti premisszái* vannak), nincsenek tartósan és esszenciálisan képviselt nézetei, a közkeletűvé válást az is akadályozza, hogy a filozófiai felforgatás már csak helyzetéből fakadóan is jellemzően az elfogadottat és széles körben elfogadhatót, a kényelmes és kevés kételyt ébresztő véleményeket és közösségi vélekedéseket kiforgatja, míg a perifériális, elbizonytalanító, kevesek számára adott igazságokat felkarolja és igenli. Nemcsak a tézisek nem tudnak, hanem az eljárás maga sem képes széles körben elterjedni, kanonikus metódussá válni, hiszen lényegét tekintve igényli a megkérdőjelezhetőt, a felforgathatót; ha a szubverziónak lenne az általános gyakorlat, céltalanná és okafogyottá válna a processzus. A szubverzív filozófiának ennyiben tökéletes ellentétje a *szubverzív ideológia*: utóbbi csak annyiban felforgató, hogy meg akarja dönteni a bevett nézeteket, elképzeléseivel fel akarja forgatni a fennálló rendet, hogy aztán az általa képviselt koncepcióval helyettesítse azokat. Ezzel szemben a szubverzív filozófia *aporetikus* jelleggel bír, lényege éppen megszilárdulhatatlanságában rejlik. Sőt megfigyelhető, hogy a filozófiai felforgatás döntően inkább a fennálló társadalmi rend támogatásával társul.

2. Az alkalmazott módszerek vázolósa

A disszertáció négy nagyobb egységre oszlik: míg az első rész az elméleti és történeti megalapozást végzi el, a másik három fejezet meghatározott tematikai és kronológiai rend szerint összefűzött esettanulmányokat tartalmaz. Az első nagyobb egységet ezen belül is két részre lehet osztani: a bevezetés első felében a szubverzív filozófiát tisztán elméleti és ahistorikus módon tárgyalom, míg a második részben a lefektetett alapokat és a rögzített fogalmakat már történeti kontextusukban mutatom be. A szintetikus részben ezt a merőben történeti jelenséget tisztán formálisan és funkcionálisan vizsgálom, és itt tárgyalom a dolgozat módszertani alapjait is. A történeti részben ezzel szemben a szubverzív filozófia előképeinek

elemzése révén mutatom be ennek az alternatív irányzatnak a születését. A szintetikus és történeti szakasz ilyen módon kiegészíti egymást: a jelenség vizsgálatát csak a formális elemzés és a történeti magyarázat együttesével lehet előkészíteni. Erre a kettősségre épül a maradék három fejezet demonstratív része. A három nagyobb fejezet mindegyike egy-egy filozófus életművét tárgyalja: Friedrich Schlegel, Søren Kierkegaard és Friedrich Nietzsche filozófiája a tárgyuk.

Azért erre a három gondolkodóra esett a választásom, mivel meglátásom szerint az ő életművükben jelennek meg leginkább reprezentatív módon a szubverzív gondolkodás jellemzői. Mindhárom filozófusnál döntő szereppel bír az álcázás, a közvetítettség, az áttételesség: mindegyikükre igaz, hogy számukra a megmutatkozás mindig az álcázás formáját ölti magára, legyen ez az ironia és humor eszköze, a pszeudonim névhasználat vagy a megtévesztés és alakoskodás direkt tematizálása. Fontosnak gondoltam, hogy a megfelelő kontextualizálás mellett leginkább egy-egy fogalmat vagy hatástörténeti összefüggést tárgyaló mélyfúrásokat végezzek. Az esettanulmányok szerepeltetése azért is elengedhetetlen, mivel a szubverzív eljárás mikéntje csak konkrét példákban mutatkozik meg: a szubverzió mindig kontextusfüggő, csak az adott relációban érvényes művelet, így in abstracto beszélni róla nemigen lehet.

A dolgozat módszertanának fontos pillére a megfelelő fogalmak szerepeltetése. A disszertációban alkalmazott szakkifejezéseket két típusba lehet sorolni. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek mindenekelőtt a vizsgált jelenség leírására szolgálnak, és az értekezésben bemutatott szerzők csak igen ritkán alkalmazzák őket. A második típusba azokat sorolom, amelyek elsődlegesen mint elemzett fogalmak szerepelnek a dolgozatban: általuk mutatom be az egy-egy gondolatban szereplő szubverzív jelleget.

Az első és egyben legfontosabb fogalom természetesen a *szubverzió* maga, amelynek egy meghatározott filozófiai értelme körül az egész disszertáció forog. Hasonlóan fontos terminus a már szintén említett *veláció* kifejezés, ahogyan ennek párja a *reveláció* is. Ezzel összefüggésben nagy hangsúlyt fektetek a *lepel-* vagy *fátyol-*metafora jelenlétére a releváns korszakban: a leplezés különféle tropikus alakzatai segítségével igyekszem megragadni a velatív igazságfogalom jelenlétét az adott szerzőknél. Elsősorban arra törekszem, hogy a szubverzív filozófusoknál alkalmazott figuratív megoldásokat elkülönítsem a szaiszi Ízisz-kultuszra visszavezethető, egyéb metaforikus hagyományoktól. A dolgozat fontos ellentétpárjai közé tartoznak a *felvilágosodás*–*obskurantizmus*, illetve általában a világosság–sötétség fogalmai. Azt gondolom, hogy az értekezésben szereplő három szerző egyértelműen a felvilágosodás örökösének számít, ugyanakkor korrigáló, javító szándékú kritikával illeték

azt. Nem osztották ugyan a naiv felvilágosodás optimizmusát, de életművük mindenképpen beleírható az aufklérizmus tágabb projektumába. Meggyőződésük volt, hogy az ész nem mindenre deríthet fényt; úgy gondolták számolni kell a homállyal, a hozzá nem férhetővel. A legjobb példa erre a köztességre a koraromantika *sziderikus* fénye:⁴ a csillagok a Nappal szemben a homálynak, a sötétnek is teret adnak. Semmiképpen sem kell tehát azt gondolni, hogy a szubverzív gondolkodók csupán homályosságra törekedtek volna: sokkal inkább más fényben akarták látni a dolgokat. A *demisztifikáció* legalább annyira fontos fogalom számukra, mint lepleződés. A gondolkodás esetében maximális erőfeszítést és igényességet vártak el: a szubverzió mindig valamilyen igénytelennek és primitívnek tartott gondolattal szemben veszi fel a harcot. A demisztifikáció nem egyes téziseket vagy hittételeket utasít el, hanem magával a butasággal szemben veszi fel a harcot.⁵

Kardinális szereppel bír az értekezésben a *szimplifikálódás* és a *trivializálódás* fogalma. Az értekezésben tárgyalt szerzők mindegyike számol az igazság erodálódásának veszélyével: mivel az igazságnak lepleződő, redőződő természete van, ezért komplexitása, árnyaltsága garantálja érvényességét. Ha az igazság túlzottan egyszerűsödik, akkor elveszti igazság-jellegét. A szubverzív filozófia képviselői ezért feladatuknak érezték, hogy minél bonyolultabb, olykor akár konfúzusabb formába öntsék mondandójukat. Friedrich Schlegel szerint például az igazság érvényességét a minél paradoxabb megfogalmazás révén lehet fenntartani: a gondolkodónak nem szabad hagynia elsivárosodnia az igazságot.⁶ A *paradoxon* tehát egy újabb olyan fogalom, amely döntő szereppel bír a munkámban: különösen a Schlegel- és Kierkegaard-fejezetben lesz nagy jelentősége. Szót kell ejteni még a *perszeveráció* és az *iteráció* fogalmáról is: a szubverzív filozófia aporikus jellegénél fogva sosem ér célt, ezért ezt a fajta gondolkodást egyféle dac jellemzi. A szubverzorok újból és újból nekirugaszkodnak feladatuknak, de tudják, hogy sosem fejezhetik azt be, mivel a megállapodás a felforgatás feladását jelentené. Az igazság szimplifikálódását megakadályozni nem, csak elodázni lehet: az ennek ellenére vállalt sziszifuszi munkát, küzdelmet írtam le a Zalai Bélától kölcsönzött terminussal.⁷ A koraromantikus hatványozás, fokozás is hasonló, approximatív jelleggel bír. Ehhez a kérdéskörhöz tartozik a *korrektívum*, illetve a *kivétel*

⁴ Valastyán Tamás: A sziderikus szavak poétikája: Novalis ambivalens középkorképe. In: Gurka Dezső (szerk.): *A középkor vetületei: A 18–19. századi középkorértelmezések filozófiai, tudományos és művészeti aspektusai*. Budapest: Gondolat, 2011. 155.

⁵ Deleuze, Gilles: *Nietzsche és a filozófia*. Moldvay Tamás fordítása. Debrecen–Budapest: Gond Alapítvány – Holnap, 1999. 167.

⁶ Schlegel, Friedrich: Az érthetlenségről. Vámos Pál fordítása. In: Salyámosy Miklós (szerk.): *Kultusz és áldozat: A német esszé klasszikusai*. Budapest: Európa, 1981. 83.

⁷ Zalai Béla: A metafizika mint perszeveráló szükségletek szimbolikus összegzése. Berényi Gábor fordítása. In: Zalai Béla: *A rendszerek általános elmélete: Összegyűjtött írások*. Budapest: Gondolat, 1984. 34.

fogalma. Ezek a kifejezések elsősorban a Kierkegaard-értelmezéshez kötődnek, azonban elvi szinten szépen fémjelzik az egész szubverzív gondolkodást. A szubverzió sosem válhat normává, nem lehet széles körben elterjedt gyakorlat: feladata a fennálló megkérdőjelezésében és korrekciójában áll. A jogos kivétel, amely az egyedi és az általános fogalma között helyezkedik el a kierkegaard-i gondolkodásban, jól leírja a szubverzor helyzetét; nem lép fel a generalitás igényével, ugyanakkor azt kiegészíti, korrigálja, és nem reked meg az egyedi szintjén. Mindennek temporális színezetet ad a *korszerűtlenség* fogalma. Ez a Nietzsche által kedvelt kifejezés nem a szubverzív gondolkodás időfelettségét írja le, hanem azt mutatja be, hogy a felforgató filozófusok ugyan saját koruk gyermekei voltak, de mégis mindig koruk ellenében gondolkodtak, írtak. A dolgozatban a korszerűtlenség koncepciója mint lényegi anakronizmus jelenik meg.

Az egyik legfontosabb módszertani terminus a *reflexió*. Mivel témánk a Kant utáni gondolkodás szubverzív tendenciája, a kanti reflexió fogalom fontos metodológiai szereppel rendelkezik. Különösen nagy hangsúlyt kap a transzcendentális reflexió, illetve a reflektáló ítélőerő. Főként Friedrich Schlegel esetében fontosak ezek a kifejezések (és esnek a szubverzió műveletének áldozatául), de a jelenségeknek a megismerőkészségekre való vonatkoztatása mint gondolkodási alapművelet mindhárom filozófust jellemzi.

Az értekezésben többször előkerülnek a *sensus communis*, valamint a *consensus sapientium* fogalmai, mint olyan képzetek, amelyeket a szubverzív gondolkodók előszeretettel transzformálnak. A közösség tudása, a sokak (legyenek azok akár a bölcsek is) egyetértése számukra nem legitimáló erő; a szubverzív filozófia lényegét tekintve individualista áramlat. Hasonló a helyzet a *művelődés* vagy *műveltség* fogalmával, bár ezeket átalakított formában affirmálták. A képzést csakis az individuum kimunkálásaként fogadták el: a korszak általánosan elterjedt „Bildung”-eszményét erősen kritizálták. Mindezek mellett nagy szerepet kap a dolgozatban az *eredet* vagy *származás* gondolata is. Különösen Schlegelt és Nietzschét foglalkoztatta az eredet problémája, és mindketten kénytelenek voltak szembesülni a kérdés impertinens és bevégezhetetlen jellegével. Schlegelt főleg a nyelvek és kultúrák származása, kezdete foglalkoztatta, míg Nietzschét az értékek és a morál eredete érdekelte.

A dolgozat struktúrájának és a fontosabb fogalmaknak a bemutatása után rátérnénk a szigorú értelemben vett módszertan kérdésére. Az értekezésben nem köteleztem el magam semmilyen bevett filozófiai módszer mellett sem, bár sokat merítettem a radikálisan felfogott hermeneutika metodológiájából; döntően befolyásolta eljárásomat egészen konkrétan a dekonstrukció módszere is. Mindvégig igyekeztem előnyben részesíteni az adott szerző perifériális írásait (például Kierkegaard *Mestertolvaj-feljegyzéseit* vagy a *Viszálykodás a régi*

és az új szappanospince között című diákkomédiáját) vagy elhanyagolt szempont felől közelíteni a kanonikus művekhez (például önvédő mechanizmusok Nietzsche korai munkáiban). Azért döntöttem így, mivel a szubverzív műveleteket leginkább ilyen tárgyválasztással lehetett tetten érni. Nagyban támaszkodtam emellett Gilles Deleuze munkáira, akinek a műveiben főleg módszertani útmutatást kerestem: az ő filozófiatörténeti megközelítése és fogalmai (rétegtani idő, immanenciasík stb.) meghatározták az én olvasatomat is.

A téma körülhatárolásában már jeleztem, hogy a filozófiai szubverziónak két alapműveletét különböztetem meg: az egyik a bevett nézeteket, a másik az előd-filozófusok elképzeléseit forgatja ki. Ennek megfelelően strukturáltam az egyes fejezeteket is: végig törekedtem arra, hogy a kor meghatározott fogalmai, koncepciói, jelenségei (művelődés, moralitás, kereszténység stb.) és más gondolkodók, kulturális-vallási alakok (Shaftesbury, Hamann, Luther, Cicero stb.) nézetei kapcsán is kimutassak a vizsgált szerzők munkáiban szubverzív gondolatalakzatokat. E téren is igyekeztem a szakirodalomban kevésbé tárgyalt összefüggéseket elemezni.

Általában elmondható, hogy törekedtem a szisztematikusságra, mivel a szubverzív gondolkodás széttartó, komplex és paradox természetét aligha lehet másként bemutatni. Igyekeztem annyira rendszeresnek lenni, amennyire még nem fosztom meg a vizsgált jelenséget a lényegétől. Meggyőződésem, hogy ahogyan a szisztematikus filozófiai műveket izoláló, vakfoltot kereső módszerrel lehet hatékonyan elemezni, úgy a rendszertelen, aforisztikus és olykor konfúzus szövegeket csak szintetizáló eljárással lehet produktívan értelmezni. Ennek megfelelően, ahol tehettem, filológiai szempontokra is ügyeltem.

Az értekezésben a *morfológiai elemzés* és a *genealógiai kutatás* összehangolására, együttes alkalmazására volt szükség: egyszerre kellett az előkerülő filozófiai morféma változatait megvizsgálni és a transzformáció feltételezett eredetéből levezetni az új alakváltozatot. Első körben az adott gondolatalakzat formai jegyeire kellett koncentrálni, azokat a morfológiai sajátosságait kellett tanulmányozni, amelyen a szubverzió aktusa tetten érhető. A genealógiai kutatásnak viszont leginkább a szubverzió eredetének felgöngyölésében van jelentősége. Más kérdés azonban, hogy mi tartja össze a vizsgált irányzatot. Mivel a szubverzív filozófia képviselői között csak a legkritikább esetben állt fenn hatástörténeti összefüggés, ezért az analóg elgondolások esetén vagy az indirekt kapcsolat létét kellett kimutatni, vagy pedig egy homológia feltárására volt szükség. Ez azt jelenti, hogy egyféle *történeti taxonómiába* kellett rendezni az eltérő korszakokból származó gondolatalakzatokat, és kimutatni, hogy hiába nem azonosak a különböző időszak analóg filozofémái, hiába nincs

köztük egyértelmű kapcsolat, a maguk immanenciasíkjában⁸ ugyanazt a funkciót töltik be, hiszen a morfológiai hasonlóság erre utal.

A háttérkutatásokból és elemzésekből összeállt anyagot egyfajta nyomolvasási narratívába rendeztem: mivel a morfológiai és a filológiai kutatás eleve nyomokkal dolgozott, szükségesnek éreztem ezeket a prezentálás módjában is megőrizni: így tudtam legegyszerűbben demonstrálni a szubverziós eljárás folyamatát.

3. Az eredmények tézisszerű felsorolása

3.1. Friedrich Schlegel

A történeti bevezetőben arra törekedtem, hogy egyrészt kimutassam a filozófiai szubverzió Kant előtti művelőiről, hogy miért nem nevezhetők még szubverzív gondolkodóknak, másrészt, hogy bemutassam a disszertáció fő szerzőinek fontosabb előfutárait, esetenként gondolataik fogalmi előzményeit. Szókratész, Cusanus, Machiavelli, Pico della Mirandola, Descartes, Leibniz, Spinoza, Hamann, Mendelssohn és Kant azok a gondolkodók, akiket vagy tematikai okokból (művelődés, leplezés) vagy előképszerepük miatt röviden tárgyaltam. Friedrich Schlegel különösen erősen kötődött az itt felvázolt hagyományhoz (legalábbis a szerzők jelentős hányadához), így esetében különösen indokolt volt az előzetes történeti tisztázás.

Elemzésemben elsősorban Schlegel jénai-berlini évekre összpontosítok, azonban egy-egy jellegzetes megoldást vagy néhány gondolatalakzatot más korszakaiból is előveszek. A Schlegel-recepció problémáira is kitérek: egyaránt igyekeztem elkerülni azt, hogy túl komolyan vegyem a szerző ironikus gesztusait is, és azt is, hogy az irónia szerepének központba állítása félrevigye az egész elemzést.

Az első blokkban a filozófus antikvitás és modernitás különbségéről és kapcsolatáról szóló, korai írásait elemzem, különös tekintettel *A görög költészet tanulmányozásáról* című értekezésére. Ahogyan Schlegel is, úgy a recepciója is egy kevésbé sikerült alkotásnak tartja a művet, én viszont amellet érvelek, hogy ez egy kiváló, a modernitás sajátosságait találóan megragadó munka.

A jénai-berlini időszak tárgyalását a jellegzetesen szubverzív schlegeli fogalmak bemutatásával kezdem, így kitérek az irónia, a töredékesség és az elmeél szerepére, és írok

⁸ Deleuze, Gilles – Guattari, Félix: *Mi a filozófia?* Farkas Henrik fordítása. Budapest: Műcsarnok, 2013. 34.

arról a transzformációról, amely során Schlegel a társasági bonmot-ból logikai elvet kreált. Ezt követően az egyik legnagyobb szubverzív potenciállal rendelkező jelenség boncolgatásába kezdek: a szerző *Lucinda* című esszéregényében elemzem a vágy szerepét, és a képzelőerő azt konfiguráló működés módját. Ebben a részben egy sajátos, Kant képzelőerő-fogalmát transzformáló eljárást detektálok. A koraromantikus Én-felfogást a német misztika szubjektum-képével vetem össze, mivel jelentős hasonlóságokat lehet kimutatni a két nézetrendszerben. Arra az eredményre jutok, hogy az irányzatok között a közvetlen hatástörténeti összefüggés minimális lehetett: Schlegelék a misztikával való megismerkedésük idejére már kimunkálták saját elképzeléseiket, és csupán utólag ismertek rá a középkori szerzőkben szellemi elődeikre. A képzés, az entuziazmus és a virtus/virtualitás fogalmak kapcsán a koraromantikusok Shaftesbury-élményének járok utána. Ennek a kapcsolatnak sincs még igazán jelentős irodalma: Schlegel és Novalis jegyzetei alapján arra jutottam, hogy bár ismerték az angol lord munkáit, elsősorban Schiller és más német interpretátorok szűrőjén át értelmezték a gondolatait.

A következő fejezetben igyekszem kimutatni, hogy Schlegel két történeti tipológiai kísérletbe is belefogott ebben a korszakában: egyrészt próbálta felrajzolni a filozófiatörténet mitikus panteonját, másrészt egy szisztematikus tervvel is előállt. Mindkettőben nagy szerep jut Spinozának, ezért Schlegel Spinoza-képét is rekonstruálom. Ezzel párhuzamosan elemzem Novalis mágikus idealizmusát és sajátos természeti alakzatértelmezését, mivel ezek együttesen segítenek jobban megérteni Schlegel koncepcióját is.

Schlegel következő, szaktudományos korszakából a legjelentősebb nyelvtörténeti munkáját elemzem. A szöveg értelmezését a korábbi nyelvfilozófiai írások és Novalis analóg témájú művei kontextusában vezetem fel, hogy aztán az organikus és mechanikus, flektáló és agglutináló közötti különbségből Schlegel kultúra- és történelemfelfogásának változásaira következtessék. A fejezet utolsó részében röviden kitekintek a kései transzformatív politikai írásaira, hogy alátámasszam azt, azok a sajátos háttérfelvetések itt már hiányoznak, amelyek a jénai korszak eljárásait a szó szűkebb értelmében is felforgatóvá tették.

3.2. Søren Kierkegaard

Kierkegaard jól ismerte Schlegel munkásságát, több helyen is elemezte azt, ezért a közvetlen hatástörténeti összefüggés indokoltá tette, hogy kettejük viszonyát alaposabban is tisztázzam.

Emiatt már a Schlegel-fejezetben gyakran előreutaltam Kierkegaard interpretációjára és bírálatára: igyekeztem előre jelezni a kritikai pontokat.

A Kierkegaard-részben is sort keríték a szubverzió szempontjából releváns fogalmak értelmezésére. Ez annyiban különösen fontos, hogy Kierkegaard esetében vallásos hite, szilárd meggyőződése nem feltétlenül támogatja a szubverzív Kierkegaard képét. Abszurditás-konceptiója, a közvetett közlés elmélete, szubjektív igazságfelfogása, a jogos kivétel koncepciója azonban mind-mind olyan mozzanat, amely mégis szubverzív gondolkodónak mutatja a dán filozófust. Az elemzésekben elsősorban a pseudonim művekre koncentrálok, sőt a középpontba az igazán fiatalkori írásokat emelem: ennek azért van jelentősége, mert ebben az időszakában Kierkegaard még valóban „esztétikai” szerző, a végső igazságok tekintetében álláspontja még valóban nem jutott nyugvópontra.

A konkrét szövegelemzések sorát egy igen kevésbé kutatott jegyzetkorpusszal kezdem, az ún. *Mestertolvaj-feljegyzéseket* vizsgálom meg. A szövegegyüttesben elkülöníttem a kriminalisztikai és a romantikus jelentéssíkokat, amely különbséget meglátásom szerint végül felülír egy mitikus sík. A játékos szélhámoskodás gondolatától aztán visszariad Kierkegaard, ugyanis túl közel vinné őt Schlegelhez és a romantika általa végül elutasított formájához. Ezt követően egy másik kevésbé elemzett szöveget, egy korai diákkomédiáját nézem meg abból a szempontból, hogy mennyiben lehet neki filozófiai relevanciája. Feltevésem szerint ezirányú terhelhetősége elsősorban azon múlik, hogy milyen műfaji meghatározást adunk ennek a filozófusokat és gondolataikat pellengérre állító műnek. Amennyiben paródiaként tekintünk rá, nehezen védhető az az álláspont, hogy szubverzivitása ellenére filozófiai értelemben is produktív alkotásról lenne szó. Ha viszont bohózatként értelmezzük, egynémely mozzanata tarthatónak bizonyul: ezeket Kierkegaard át is menti egy későbbi munkájába.

A következő alfejezetben Kierkegaard Schlegel-interpretációját elemzem, és a két szerző irónia-felfogását vetem össze. Ebben a tekintetben különösen fontos trópusnak bizonyul a „meztelenség” alakzata: filozófiai konzekvenciákat vonok le abból, hogy miként szerepeltetik releváns műveikben a pucérság mozzanatát a szerzők. A szubverzív filozófia felől nézve Kierkegaard irónia-fogalma termékenyebbnek tűnik, mivel ez tudja felmutatni azokat a garanciális feltételeket, amelyre az így értett szubverzításhoz szükség van. Kierkegaard már *Az irónia fogalmát* is a humor apológiájával zárja, ezért a soron következő szakaszban én is a humor jelenségének elemzésébe kezdek. Azt vizsgálom meg, hogy mennyiben hatott Kierkegaard-ra Hamann humor-felfogása, akit egyébként a valaha volt

legnagyobb humoristának tartott.⁹ A releváns szöveghelyek elemzése és a hatástörténeti összefüggés felvázolása után egy sajátos transzformatív eljárást is bemutatok: megnézem, hogy Kierkegaard miként alakította át a hamanni „hancúrozó Leviathán”-képet, amely egyébként már maga is szubverzió eredménye. A fejezet zárlatában röviden kitekintek a direkt és indirekt közlés különbségének egy potenciális következményére: az eltérő interpretációs utak lehetőségére.

3.3. Friedrich Nietzsche

Ha van gondolkodó, akinek a szubverzivitását nem különösebben kell magyarázni, akkor az Nietzsche. Azt gondolom, hogy ő az, aki leginkább reprezentálja mindazt, amit az értekezésben szubverzív filozófia alatt értek. Hasonlóan az eddigiekhez ebben a fejezetben is a fogalmak tisztázásával kezdek: legfőképpen a korszerűtlenség gondolatát elemzem, de egyebek mellett kitérek Nietzsche témában releváns nyelvhasználatának kérdésére is („subversive” helyett inkább „Umkehrung”). Nietzsche esetében tematikai elvek alapján építkezem, mivel sokszor árnyaló, változó, alakuló nézeteit egy-egy kérdés kapcsán csak az egész életmű mozgatóásával tudom bemutatni. Fontosnak éreztem, hogy lehetőleg ne alkossak metafogalmakat Nietzsche elemzésekor, sőt inkább az általa használt kifejezések tropikus jellegét is igyekeztem megőrizni, és ezzel a konnotáltsággal együtt tárgyalni. Még a fejezet elején érintem azt a kérdést, hogy a disszertáció másik két fő alakjához milyen viszony fűzte: rögzítem, hogy Kierkegaard-nak csak a nevét hallotta élete végén, Schlegel-t pedig csupán egy adott oldaláról ismerte, pedig a két gondolkodóban egyébként biztosan elődjeire ismert volna.

Az első nagyobb alegységben Nietzsche nyelvfelfogását és retorikai koncepcióit rekonstruálom és elemzem. Ezt egyrészt releváns nietzschei kifejezések elemzésével, másrészt Nietzsche egyes szerzőkhöz kötődő interpretációs és szubverziós eljárásai révén mutatom be. Első körben utalok a revelatív-velatív igazságfelfogásokhoz és a leplezéshez való kezdeti ambivalens viszonyára; majd jellegzetes fogalmát, a „Verstellung”-ot helyezem el az életműben: azt nézem meg, hogy miként változott Nietzschénél az alakoskodás megítélése, és bemutatom, hogy milyen kardinális szerepe van neki egész gondolkodása szempontjából. Ezek után kifejezetten Nietzsche retorikaelméletével foglalkozom: először

⁹ Kierkegaard, Søren: *Naplójegyzetek AA-DD*. Soós Anita fordítása. Pécs: Jelenkor, 2006. 99.

Arisztotelész- majd Cicero-interpretációját rekonstruálom. Ezek a gondolkodók Nietzsche számára nem előképek, maximum igazodási pontok voltak: jobbra inkább elhatárolódott tőlük.¹⁰ Arisztotelész esetében a rá való hivatkozások tipizálása után egy rejtélyes idézetből indulok ki, amelyet a *Retorika* egyik transzformált szöveghelyeként azonosítok. Ennek kapcsán egy lehetséges szubverzív eljárást mutatok ki: azt nézem meg, miként alakítja át Nietzsche az arisztotelészi igazságosságfelfogást. Egy másik szöveghely kapcsán pedig azt nézem meg, hogy az arisztotelészi pán-metaforizmushoz képest hova pozicionálja a maga, a nyelv retorikus természetét állító elgondolását. Cicerót is viszonylag gyakran emlegeti Nietzsche, jobbra őt is a nyelv vagy a kultúra kapcsán. Leginkább a helyes stílus ürügyén kerül elő, vonatkozzon az akár a szónoklásra, írásra, gondolkodásra. A szakasz zárásában egy olyan metafora kapcsán vetem össze a két szerzőt, amelyben megjelenik a gondolkodásuk és ízlésük minden különbsége: ez a tánc alakzata. Az alfejezet utolsó egységében Nietzsche „Redlichkeit” fogalmát elemzem. A Lou von Salomé-nak írott stilisztikai tanácsokból indulok ki, hogy bemutassam Nietzsche olvasókkal szembeni elvárásait és főbb metodológiai szabályait.

A következő egységben kifejezetten a nietzschei művelődésezsménnyel foglalkozom: két korai írását, a *Művelődési intézményeink jövőjéről* és a *Schopenhauer mint nevelőt* elemzem. Azt mutatom be, hogy Nietzsche számára a „Bildung”-nak igen jelentős szubverzív potenciálja volt: szerinte a művelődés elsősorban felforgat és gyomlál. Érintem az intézményesség kérdését, a filozófusok elleni averziókat, és összevetem mindezt az exoterikus irodalom hagyományával.

Két olyan nagyformátumú személy nietzschei megítélését is feldolgozom, akikről élete során Nietzsche igencsak változó képet alkotott: az egyik Spinoza, a másik Luther. Spinozában az egyik szellemi elődjére ismer, de úgy, hogy erősen szelektíven (és jórészt másodlagos irodalmakból kiindulva) értelmezi a munkásságát. Társának tartja őt szellemi magányosságában, több kérdésben is mintha egyezne a véleményük (a babonáság megítélésében, vagy megjelenik ez az „amor intellectus Dei” és „amor fati” között párhuzamban, stb.), de végül Nietzsche kiábrándul Spinozából. Itt élek a feltételezéssel, hogy a német filozófus elődjében leginkább egy Machiavelli-féle figurát keresett, és ennek idővel felismert hiánya távolította aztán el tőle. A két szerző kapcsolatának tárgyalásakor jórészt a demisztifikáció projektumára koncentrálok, a szubverzív ilyen irányú jellegzetességeire

¹⁰ Semmiképpen sem állítom tehát azt, hogy például valami szellemi rokonság lenne megfigyelhető Nietzsche és Arisztotelész között, ahogyan például azt Heidegger viszont egy helyen sejtetni enged. Vö. Heidegger, Martin: Nietzsche mondása: „Isten halott”. Czeglédi András fordítása. In: Heidegger, Martin: *Rejtektutak*. Budapest: Osiris, 2006. 217.

vagyok kíváncsi. Nietzsche Luthert eleinte tisztelte mint jelentős kulturális személyiséget, ám élete vége felé az egyik számára legellenszenvesebb személlyé vált. Nietzsche a reformációban az értékek egy balul sikerült átértékelését látja, amely kizökkentette a reneszánsz óta már jó irányba haladó történelem menetét. Ennek kapcsán elsősorban azt a kérdést nézem meg közelebbről, hogy van-e paradigmateremtő potenciálja a szubverciónak. Arra az eredményre jutok, hogy Nietzsche hiába törekedett maga is minden értékek átértékelésére, ennek a tervnek szükségképpen meg kellett maradnia alternatívának.

A következő blokkban Nietzsche eredet-konceptióinak a nyomába szegődöm: végső soron arra futtatom ki a témát, hogy a kései Nietzsche „árja-humanitás”-konceptiójában van-e szubverzív erő, valamint hogy az utolsó munkák jellegzetes retorikai alakzata („wie?”) jelezheti-e a filozófiai szubverzió jelenlétét. Ezt követően mutatom be a nietzschei relatív igazságfelfogás sajátosságait. Az utolsó, záró szakaszban abból indulok ki, hogy Nietzsche az értékek harcának végkifejletét sokszor igen borúsan látta. Erre tekintettel Nietzsche bizonyosságához és biztonságához, kockázathoz és versengéshez való viszonyát rekonstruálok. Megvizsgálom azt is, hogy Nietzsche milyen önvédő mechanizmusokat tulajdonított a filozófusoknak, amellyel a rájuk leselkedő veszélyeket elkerülhetik.

3.4. Kitekintés

Azt gondolom, hogy az esettanulmányok talán hasznos adalékokkal szolgáltak a koncepcióm legitimitásának megerősítéséhez, és több szempontból is igazolták a szubverzív filozófiára vonatkozó feltevéseimet, az episztemológiai háttértől a politikai implikációkig. Függetlenül azonban a disszertáció egészének érvényességétől, az egyes elemzések valamilyen mértékben egyébként is gazdagíthatják a releváns szakirodalmat. A dolgozat befejezésében egy-két olyan kérdést, lehetséges kifutást nézek meg, amelyek kimerítő tárgyalása már túlmutatna az értekezés keretein. Az egyik ilyen kérdés az igazság „női természete”: azt gondolom, hogy ennek bemutatása a tárgyalt szerzőknél még igen szemérmesen történik, és hogy jobbára nélkülözi az erotikus felhangot. Szintén fontosnak éreztem, hogy jelezzem a szubverzív filozófia 20. századi jelenlétét, de ennek akkurátus elemzése természetesen már külön munkát igényelne. Végezetül azt a megállapítást teszem, hogy nagy valószínűséggel a szubverzív filozófia mint önálló tendencia nem is olyan sokára el fog halni; de történeti jelenséggént előbb-utóbb mindenképpen ez lesz a sorsa.

Nyilvántartási szám: DEENK/243/2017.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Tánczos Péter
Neptun kód: XS19GG
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10040211

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (16)

1. **Tánczos, P.:** "A legnagyobb valódi értelemben vett humorista": Hamann hatása Kierkegaard humorfelfogására.
In: A humor nagytón keresztül. Szerk.: Boda-Ujlaky Judit, Barta Zsuzsanna, T. Litovkina Anna, Barta Péter, Tinta Könyvkiadó, Selye János Egyetem, ELTE BTK, Budapest, 194-201, 2016, (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, ISSN 1419-6603 ; 188.) ISBN: 9789634090618
2. **Tánczos, P.:** A jénai romantika ismeretelméleti "etikettje": A novalisi jel-elmélet szerepe a koraromantika illendőség-felfogásában.
In: Udvariasság: Szemiotika, művészet, irodalom, nyelv. Szerk.: Balázs Géza, Pölcz Ádám, Magyar Szemiotika Társaság, Budapest, 81-89, 2016. ISBN: 9786155597015
3. **Tánczos, P.:** A bolyongás lehetősége és praktikái: A városi csatangoló alakja Walter Benjaminsnál.
In: Hely, identitás, emlékezet. Szerk.: Keszei András, Bögre Zsuzsanna, L'Harmattan K., Budapest, 458-475, 2015. ISBN: 9789634140078
4. **Tánczos, P.:** Ambivalens bizalom az olvasóval szemben: Nietzsche és Benjamin a teoretikus szövegek alkotásmódjáról.
In: Lábjegyzetek Platónhoz 13: A bizalom. Szerk.: Laczkó Sándor, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány ; Magyar Filozófiai Társaság ; Státus K., Szeged: Csíkszereda, 233-242, 2015, (Lábjegyzetek Platónhoz, 1785-7082 ; 13.) ISBN: 9789638881274
5. **Tánczos, P.:** Az eredet impertinenciája: Az antik és modern alakváltozatai Friedrich Schlegelnél.
In: Árkádia: Építészetelméleti jegyzet. Szerk.: Puhl Antal, Valastyán Tamás, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 170-191, 2015, (Építészetelméleti füzetek, ISSN 2063-6954 ; 4.) ISBN: 9789633184936

6. **Tánczos, P.:** "Egyszerre ki van adva és nincs kiadva": Nietzsche retorikai Arisztotelész-olvasata. Utánközlés másodközlés,
In: Argumentor Műhely : Érvelés és retorika konferencia-kiadvány. Szerk.: Bakó Rozália Klára, Bíró-Kaszás Éva, Horváth Gizella, Debreceni Egyetemi Kiadó ; Nagyvárad : Partiumi Kiadó, Debrecen, 51-63, 2014. ISBN: 9789633184387
7. **Tánczos, P.:** A mestertolvaj, a kópé és a hamispénzverő: A szélhámosság filozófiai alakzatai a modernitásban.
In: A hazugság. Szerk.: Laczkó Sándor, Pro Philosophia Szegedi Alapítvány ; Magyar Filozófiai Társaság ; Státus K., Szeged ; Csíkszereda, 426-435, 2014, (Lábjegyzetek Platónhoz, ISSN 1785-7082 ; 12.) ISBN: 9789638881267
8. **Tánczos, P.:** A történeti tipológia lehetősége a koraromantikában.
In: Világunk határai. Szerk.: Faragó-Szabó István, Gyöngyösi Megyer, Takó Ferenc, Tóth Olivér István, Eötvös Collegium, Budapest, 351-370, 2014. ISBN: 9786155371172
9. **Tánczos, P.:** Az "alakoskodás" megtévesztő és nem-produktív jellege: Nietzsche korai mimézis-konceptiója.
In: Árkádia hajnala. Szerk.: Puhl Antal, Golda János, Sugár Péter, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 125-137, 2014. ISBN: 9789633184127
10. **Tánczos, P.:** Az illusztráció paradox logikája: Az ábrázolás a képzelőerő tükrében.
In: Olvasható kép, látható szöveg. Szerk.: Lakner Lajos, Déri Múzeum, Debrecen, 175-186, 2014. ISBN: 9789637218903
11. **Tánczos, P.:** A humor integrálhatósága filozófiai szövegekbe.
In: Sokszínű humor : a III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai. Szerk.: Vargha Katalin, T. Litovkina Anna, Barta Zsuzsanna, Tinta Könyvkiadó ; ELTE BTK ; Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 90-97, 2013, (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, ISSN 1419-6603 ; 151.) ISBN: 9789639372757
12. **Tánczos, P.:** A viccpártok művészetfilozófiai megalapozottsága.
In: Esztétika, etika, politika. Szerk.: Gyöngyösi Megyer, Inzsól Kata, Eötvös Collegium, Budapest, 195-206, 2013. ISBN: 9786155371134
13. **Tánczos, P.:** Az irónia mint klíma és mint a világ arkhimédészi pontja: Kierkegaard Lucinda-kritikája.
In: Az identitás alakzatai. Szerk.: Bujalos István, Tóth Máté és Valastyán Tamás, Kalligram K. ; Pesti Kalligram, Pozsony ; Budapest, 262-278, 2013. ISBN: 9786155454066
14. **Tánczos, P.:** Freud és a történetírás szubverzív alakzatai: Nyelv és történetiség egy lehetséges együttgondolása posztstrukturalista perspektívából.
In: Tanulmányok az emberi gondolkodás tárgykörében. Szerk.: Karlovitz János Tibor, International Research Institute, Komarno, 57-63, 2013. ISBN: 9788097125196

15. **Tánczos, P.:** A magányosság szubverzivitása a tolkien mitológiában.
In: J. R. R. Tolkien: Fantázia és erkölcs: A Magyar Tolkien Társaság jubileumi tanulmánykötete. Szerk.: Pödör Dóra, Nagy Andrea, Magyar Tolkien Társaság, Budapest, 209-218, 2012. ISBN: 9789630856676
16. **Tánczos, P.:** Normatíva, trivializálódás és parabázis.
In: Huszonöt fennsík : a művészetektől a tudományokig. Szerk.: Valastyán Tamás, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 159-175, 2011, (Nagyerdei Almanach Könyvek : A Debreceni Egyetem Filozófia Intézetének sorozata ; 1.) ISBN: 9789633181003

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (1)

17. **Tánczos, P.:** "If my virtue be a dancer's virtue...": Nietzsche's transformation of the Ciceronian rhetoric.
In: Mens Sana : Rethinking the Role of Emotions : Proceedings of the Fourth Argumentor Conference, Eds.: Gizella Horváth, Rozália Klára Bakó, Partium Press ; Debrecen University Press, Oradea ; Debrecen, 77-89, 2016, (ISSN 2285-682X) ISBN: 9789633185896

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (6)

18. **Tánczos, P.:** A nyelvi felfogott kiváltság: Friedrich Schlegel és Friedrich Nietzsche "árja-elmélete".
Nagyerdei Almanach. 6 (13), 15-29, 2016. EISSN: 2062-3305.
19. **Tánczos, P.:** Az Én "misztikája" a német koraromantikában.
Különbség. 14 (1), 197-211, 2014. ISSN: 1785-7821.
20. **Tánczos, P.:** Rajongás, elmeél és virtus: A német koraromantika polemikusan "Schäftesbury"-interpretációja.
Elpis. 8 (2), 43-53, 2014. ISSN: 1788-8298.
21. **Tánczos, P.:** Filozófiai szubverzió és politikai kockázat: A demisztifikáció és a felforgató gondolkodás szerepe Nietzsche "machiavellianus" Spinoza-képében.
Economica. 6 (2), 57-67, 2013. ISSN: 1585-6216.
22. **Tánczos, P.:** A romantikus igazság válsága: szép vagy fenséges-e az, ami igaz?
Nagyerdei Almanach. 3 (5), 1-24, 2012. EISSN: 2062-3305.
23. **Tánczos, P.:** A tévedés produktív elve: A hibaejtés afirmálása a modern filozófiában.
Economica. 5 (2), 36-47, 2012. ISSN: 1585-6216.

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

24. **Tánczos, P.:** Kilépés "Luther bandájából": Nietzsche reflexiói a lutheri paradigmáról.
Többlét. 7 (2), 75-94, 2015. ISSN: 2067-2268.

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

Egyéb folyóiratközlemények (3)

25. **Tánczos, P.**: Igazolt hiányzás.
Erdélyi Múzeum. 78 (4), 122-124, 2016. ISSN: 1453-0969.
26. **Tánczos, P.**: A víz nyugalma felé.
Magy. filoz. szle. 58 (2), 154-158, 2014. ISSN: 0025-0090.
27. **Tánczos, P.**: A rejtőzködő és előbukkanó én.
Magy. filoz. szle. 57 (2), 202-206, 2013. ISSN: 0025-0090.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (4)

28. **Tánczos, P.**: "Ahol nincsenek istenek, ott kísértetek uralkodnak": Novalis hermeneutikai Luther-kritikája.
In: Tavaszi Szél 2014. Szerk.: Csiszár Imre, Kőmíves Péter Miklós, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 456-464, 2014. ISBN: 9789638956071
29. **Tánczos, P.**: A filozófiai genealógia ismeretelméleti vonatkozásai.
In: Szolidaritás és párbeszéd a nemzedékek között: XVI. Apáczai-napok Tudományos Konferencia : 2012. október 26. : tanulmánykötet. Szerk.: Lőrincz Ildikó, Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 50-56, 2013. ISBN: 9789637287282
30. **Tánczos, P.**: A szubverzivitás garanciális feltételei: Biztonsági kérdések Nietzsche filozófiájában.
In: A biztonság és védelem kultúrája: 2013. Szerk.: Angyalosi Gergely, Fenyvesi Csaba, Gőcze István, Kópházi Andrea, Murányi István, Szilágyi Tivadar, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 55-58, 2013. ISBN: 9789632693958
31. **Tánczos, P.**: Nietzsche kívánságlistája: A fiatal Nietzsche referencia-elmélete a levelezés tükrében.
In: Tavaszi Szél 2013. Szerk.: Keresztes Gábor, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 585-590, 2013. ISBN: 9789638956026

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek (1)

32. Szerk. **Tánczos, P.**, Varga, R.: "...amennyiben szellemi lények vagyunk": Tanulmányok Immanuel Kant aktualitásáról. L'Harmattan K., Budapest, 290 p., 2016. (Germanizmusok, ISSN 2064-1532) ISBN: 9789634141709

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR

Magyar nyelvű közlemények külföldi folyóiratban (1)

33. **Tánczos, P.**: "Egyszerre ki van adva és nincs kiadva": Nietzsche retorikai Arisztotelész-olvasata.
Kellék (Cluj-Napoca). 49, 95-105, 2013. ISSN: 1453-7400.

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2017.07.17.

